

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Διαβλεσμός - Δ. ΦΕΡΕΝΤΙΝΟΥ

ΙΘΑΚΗ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ

74

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΑΧ. 5.000

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΕΤΟΣ Δ'.
ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

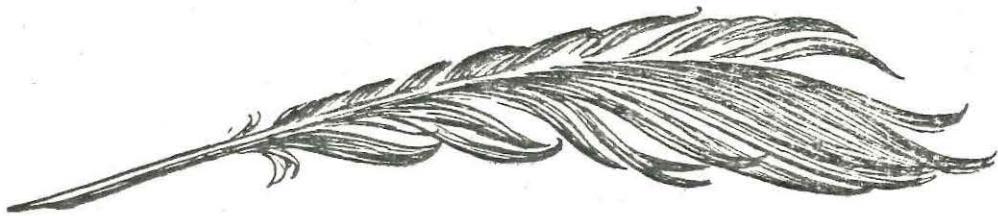
ΑΘΗΝΑΙ 1 ΜΑΡΤΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 74

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗ

Ι ΘΑΚΗ

Σὰν βγεῖς στὸν πηγαίμοδ γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὐχεσαι νᾶναι μακρὸς δ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.
Τοὺς Λαιστρονγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
τέτοια στὸ δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρεῖς,
ἀν μέν' ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἀν ἐκλεκτὴ
συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου διγγίζει.
Τοὺς Λαιστρονγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσεις
ἀν δὲν τοὺς κονβαλεῖς μέσ' στὴν ψυχή σου,
ἀν ἡ ψυχή σου δὲν τοὺς στήνει ἐμπρόσθουν.
Νὰ εὐχεσαι νᾶναι μακρὸς δ δρόμος.
Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωιὰ νὰ εἶναι
ποὺ μὲ τί εὐχαρίστησῃ, μὲ τί χορᾶ
θὰ μπαίνεις σὲ λιμένας πρωτοειδωμένους.
νὰ σταματήσεις σ' ἐμπορεῖα φοινικικά,
καὶ τές καλές πραγμάτειες ν' ἀποκήσεις
σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι' ἔβενος
καὶ ἡδονικὰ μυρωδικὰ κάθε λογῆς,
ὅσο μπορεῖς πιὸ ἄφθονα ἡδονικὰ μυρωδικά:
σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
νὰ μάθεις καὶ νὰ μάθεις ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.
Πάντα στὸ ροῦ σου νᾶχεις τὴν Ἰθάκη.
Τὸ φθάσιμον ἔκει εἰν' δ προσορισμός σου.
Ἄλλὰ μὴ βιάζεις τὸ ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσει.

ΠΑΝΟΥ Γ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ

ΜΙΑ ΘΙΑΚΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ 1585

Ανάμεσα σὲ διάφορα παλιά οίκογενειακά γραφα, που είχε την καλωσύνη νὰ μοῦ γαστει κάποτε ὁ θεῖος μου Θοδωρῆς Χρ. Κουνυβέλης, ἀπὸ τὸ Κιόνι τῆς Ἰθάκης, ψάρος καὶ μιὰ διατήκη τοῦ 1585. Τῇ διατήκῃ ἦτη ἀπὸ καιόδο λογάριαξ νὰ τῇ διημοσιεύσω καὶ καῦσω ἔξαιρετικά ποὺ μοῦ δίνεται τώρα εὐκαιρία νὰ τὴν παρουσιάσω στοὺς συμπαριθέτες μου Θιακούς, ἀλλὰ καὶ σ' δύος ἄλλους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν Ἰθάκην. ἀπὸ τὶς τῆλες τοῦ τεύχους τούτου τῆς «Ἐλληνικῆς ιημειογρίας», ποὺ, μὲ τὴν ἀξιέπαινη πρωτοιουλία τῆς «Ἐνώσεως τῶν Ἀπανταγοῦ Ἰθαγείσων» καὶ τὴν ἔνθερψη ὑποστήριξε τοῦ κ. Σπ. Μελᾶ. ἀφερόντενα στὸ νησὶ - σύμβολο.

Καὶ ἀξίζει, ἀλήθευτα, νὰ γίνει ἐνύπτερα γνωστὸ τὸ κείμενο τῆς διατήκης αὐτῆς, ὅχι μόνο γιατὶ πρόσκειται γιὰ ἔνα γραπτὸ τεκμήριο μιᾶς ἐποχῆς ποὺ τέτοιες γραπτές μαρτυρίες δὲ μᾶς πληροδότησε πολλές, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν διοιτυπὴ γένδοσι του, καὶ συνήθειες (ἀγροτικῆς οἰκονομίας κ.λ.π.) τοῦ καιροῦ που καθηρεύτηκονται σ' αὐτό, πρότιστα δημος γιὰ δρισμένα τοπωνύμια τῆς Ἰθάκης ποὺ μνημονεύει καὶ ποὺ φίγονται, νομίζω, κάποιο φῶς στὴ σκοτεινὴ ἔπεινη περίοδο τῆς Ἰθακησικῆς ιστορίας καὶ μᾶς παρέχουν ἀδιασάλευτα ἐπιχειρήματα, χρήσιμα γιὰ τὴ διασκευὴ σφαλερῶν, ὅσο καὶ ἀνὰ καιοτροπισμένων, θεωριῶν κατὰ τὶς ὅποιες οἱ θρυλούμενες διαδοχικὲς «ἔρημισεις» τοῦ νησοῦ ἀπέκοψαν λίγο - λίγο τους δεσμούς μὲ τὸ ἀπώτερο πυρελόθύντον του.

Ἄς παραθέσουμε δημος πρῶτα τὸ κείμενο τῆς διατήκης, μεταγάγοντάς το στὴ συνηθισμένη δρυθογραφία. Στὴν ἀνάγνωσή του - ὅχι καὶ τόσο εὐκόλη δουλειά μιᾶς καὶ εἶναι γεμάτη παράξενα συμπλέγματα, ἀραιούργαματα σχεδόν, καὶ ἀγνοεῖ διότελε δρυθογραφία καὶ στιξη - είχα τὴν τιγκηνὸν μὲ βοηθήσουν δυο καιοὶ φίλοι, ὁ δικηγόρος καὶ τώρα συμβολαιογράφος Ἰθάκης κ. Γιάννης Χ. Πατέης. Θιακός δὲ ἕιδος καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Ἀνωγῆ, καὶ ὁ Ἀθηναῖος ἐρωτής τῆς Ἰθάκης κ. Γιώργος Μεγαρέας.

«1585, Ἀπριλίου 26. Ἐπειδὴ τὸ τοῦ θανάτου ἀδηγλον πέρας, καθὼς φησὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ, δὲτι σύδειεις ἀνθρωπος ζήσεται καὶ οὐκ

ζεῖται. θάνατον. οὕτως καὶ ἔγρ. Θεοδωρῆς Προσαλέντης, στατούμενος εἰς τὸν οἴκο μου εἰς τὸ νησὶ Θασίου εἰς τοῦ Στρατονίκου εἰς την νορία τῆς Ἀγίας Μεγαλομάρτυρας Μαρίνας, σῶσον μὲν ἔχων τὸν νοῦν μου καὶ ἡρεμηνίας τὰς φρένας. ἐν διατήκη καὶ σταθερά [ν] τὴν μνήμην ἔχων καὶ φορηθεῖς τὸ ἀόρατον τέλος τοῦ θανάτου. μήπως καὶ αἰγνίδιος ἔλθῃ με καὶ τὰ ἐμὰ πάντα ἀδιέρθωτα μείνουσι, διότι καὶ ἀλλοις πολλοῖς τούς ἔσυνέθη. καὶ ἀφήνω τὴν συνέδαια μου τὴν κυρά. Σοφίᾳ εἰς τὸ ἔδικό μου ποὺ εὑρίσκεται, κινητὰ καὶ ἀκίνητα. κυρά καὶ νοικοκυρά ὅσο στέκει μὲ τὰ παιδιά μου, καὶ σύνταξι μοῦ ἥθελε φέρεις ὁ Θεός θάνατο νὰ μὲ ἀναπτύξῃ νὰ ἔχῃ τὸ σπίτι μου, ὅπου είναι συνεγγύες τὸς Νικολίου Μαυρομάτη. μὲ τοὺς κήπους καὶ τὴ μεσαρά καὶ κρεβδάτες ποὺ ἔργασται εἰς τὸ σπίτι μου, νὰ είναι ἔδικά της· καὶ τὰ χωράφια στὴν Παναγία στὰ Χωράφια νὰ είναι ἔδικτης καὶ τὰ χωράφια στὰ Χαλάσματα μὲ συκιές δύο, ἀκόμη καὶ στὶς Φρεικιές δύο μὲ ἀκαρτερεῖς τὸ ἔδικό μου ἔδιγχνοντας ἔνοῦ διατελέσουν, ὅπου δύια τὸν πρωτόπαπα Δημήτριο Κλουδίκην διὰ τὴν ψυχὴν τῶν γονέων μου. Καὶ δινατέλεις ἥθελε ἔρητη ὁ νιός μου δ. Φραγκίκηνος ἀπὸ τὴν οικαδία νὰ ἔχῃ τὸ μερτικό μου εἰς τοὺς Κορφάδες ἀπὸ σπίτια κατοικεῖσθαι ὅποι δῆκε: στὰ χέρια του ὁ ἀδερφός μου δ. Μπαζίλιος Προσαλέντης. διότι είμαστε ἀμέραγοι. Ἀκόμη ἀφήνω τοῦ νιού μου τὸν Φραγκίκηνού διὰ τὸ πράμπτατο ἔχω στὸ Θίκινι, χωράφια καὶ δύντρα πουλημένα ὅποι είναι κακή πούληση καὶ ἡμπορεῖ νὰ τὰ παίρνη. Ἀκόμη χωράφι: στὸν Κάλαμο, λεγόμενο Ἀργαστήρι, διατελέσιν τριῶν καὶ δύο συκιές καὶ μία ἀπίδειν· χωράφια στὰ Καμίνια διατελέσιν τριῶν καὶ δύο σκαμνιές, χωράφι: στοῦ Πουγκάδη διατελέσιν ἔνοῦ· χωράφι: διατελέσιν μισοῦ συνεγγύδης στὸ Καρδαμάτο· χωράφια στὸν Κάλαμο ως καθώς είναι τὸ νερό πέρι θεούρεται. διατελέσιν ἔνοιμισυ, τὰ ἔχει ὁ Νικολίδης Μαυρομάτης στὰ χέρια του μὲ συκιές τρεις εἰς δουκάτα ἔνινιά χωράφι: στὴ Μελάνυ θρεστός Κούμχρο διατελέσιν ἔπτά μὲ συκιές τρεις, τὰ ἔχει ὁ Γιάννης Μαυροκέφαλος ἀγραρισμένα διὰ δουκάτα ἔξη καὶ μοῦ διδωσεις ἔνα ἀλογο διὰ τὰ ἔξη δουκάτα ἀκόμη καὶ τὸ ἀμπέλια στὸ χωριό στὸ Δαγκάδη, ὅπου ἔχω μὲ τεύχη Νοτιαράτους τὰ γερμισά δικά μου μὲ ἀπι-

διεξ θύσιο καὶ μίᾳ συκιά ἀκόμη κάτουθε ποὺς
ἔβγανον τὸν πηλό. ἦμερο καὶ ἄγριο, τὸ ἔχον
οἱ ἄνωθε Νουτούτοι ἀνάχερο διὰ δουκάτα κου-
ρέντε πάντες ἀκόμη μιᾶ συκιά γεις τὸ κλεῖσμα
τοῦ . . . τοῦ Προσαλέντη ἀκόμη χωράφια ἐπού
είναι ἄνωθε . . . τοῦ Προσαλέντη μὲ τὶς λαχί-
δες καὶ μίᾳ ἀπιδιά, τὰ ἔχει ὁ Μπράτος καὶ
τὰ ἔχει φυτεμένα ἀκόμη χωράφια στὸ Δαχγάδη
βατοελίου ἐνοῦ, τὰ ἔχει φυτεμένο ὁ Μαρούλης,
νὰ ἔχω τὸ τρίτο ἀκόμη στὸ Σαμικοῦ βατοε-
λίων τριῶν εἰς ὅνομα Πετάρου καὶ τὰ ἔχει εἰς
τὰ χέρια του ὁ Γιώργος Μητσούρας διὰ ἀσπρα
ἔβδομητα πάντες ἀκόμη χωράφια στὴν Ἀσπρο-
συκιά βατοελίων ἐπτά, τὰ ἔχει Ἀντώνης ὁ
Κρικόπουλος διὰ δουκάτα ἐπτά κουρέντες ἀκόμη
χωράφια στὴ [Ν]!μερο, τὰ ἔχει ὁ Νικολάκης
Προκόπης πατρωμένα ἀκόμη χωράφια στὴν
Πόλη εἰς τὸ Μύλο καθώς γυρίζουν τὰ περγιά-
λια, τὰ ἔχω μὲ τὸ θεῖο μου τὸ Γληγόρη καὶ
τὰ ἔχει ὁ Κόκκαλης εἰς τὰ χέρια του διὰ δου-
κάτα ἔξη κουρέντες ἀκόμη χωράφια στὸ Δουτρό
βατοελίων δέκα, τὰ ἔχει ὁ αὐτός Ἀντώνης
Κρικόπουλος διὰ δουκάτα πάντες ἀκόμη εἰς τὸ
Ρισίνα διὰ εἰναι προσαλεντάτα βρίσκονται τὰ
γεμισὸν δικά μου καὶ τοῦ θείου τοῦ Γληγόρη,
διὰ δουκάτα δέκα τὰ ἔχει ὁ Νικολός Μενορ-
μάτης ἀκόμη εἰς τὸ Λίδι, χωράφι βατοελίων
τριῶν, τὰ ἔχει ὁ Βρετός Κουτσουβέλης διὰ
ἀσπρα ἔβδομητα πάντες εἰς ἑπούλησιά ἀκόμη
χωράφια εἰς τοῦ Μαγουλᾶ βατοελίων θύσιο, τὰ
ἔχει ὁ Γιώργης Γαβρίλης διὰ λινάρια λιτρές
τριάντα ἀκόμη χωράφια εἰς τὸ Τρικουλάτο, τὰ
ἔχει ὁ Ἀντρέας Φειδίος, βατοελίων ἔξη. Ἠμε-
ρο καὶ ἄγριο, διὰ ἔνα δουτσινὸν ὑδρένιον ἔξητάρει·
ἀκόμη χωράφια στὴν Ἀγία Παρασκευή βατοε-
λίων πάντες μὲ τὰ δέντρα καὶ μὲ τὴν ἔκκλη-
σία ἀκόμη χωράφια εἰς τοῦ Σαμικοῦ μὲ δαλόνι·
ἀκόμη καὶ εἰς τὸν Ἀγίο Βλάση χωράφι βα-
τοελίων θύσιο ἀκόμη καὶ στα' Ελιές χωράφι
βατοελίων τριῶν, ἦμερο καὶ ἄγριο ἀκόμη χω-
ράφια στὸ Διθο πλήσιο στὸ χωράφι τοῦ Νικο-
λεῦ Μαυροεμάτη καὶ κάτωθε, τὸ χωράφι τοῦ
θείου μου τοῦ Γληγόρη, τὸ δίνω τοῦ παπᾶ Δη-
μήτρη Κλουδάκη διὰ τὴν ψυχήν μου καὶ τὴν
ψυχήν τῶν γονέων μου νάν τὰ ἔχη αὐτός καὶ
ἡ κληρονομία του. "Οσο καὶ σίον ἔστι τὰ ἔ-
νωθε κατασίδελα νὰ γιμεράξῃ ὃ νούτσουν διὰ
μαρτυρίας τῶν ἔκει ἐνεσθέντων ἀξιοπίστων
μαρτυρῶν, εὐλαβεστάτου παπᾶ κύρ - Γιώργη
Βρετοῦ καὶ Γιάννου κυρίου Ραυτοπούλου καὶ
Ἀποστόλη Γαλάτη. Δημήτριος Ιερεὺς πρωτο-
παπᾶς Κλουδάκης νοτάριος καὶ ὑπό δασιλικῆς
ἔξουσίας πιστῶς ἔγραψα. Κόπια ἀπό τὴν πα-
λαιὰ πιστῶς γραμμένη.

Ποιός ήταν ὁ Θοδωρής Προσαλέντης καὶ
ποιοὶ οἱ κληρονόμοι του, εἶναι ζῆτημα τὸ
πολὺ-πολὺ στενού οἰκογενειακοῦ ἐνδιαφέρον-
τος. "Ισως διμως παρουσιάζει κάποιο γενικώ-
τερο ἐνδιαφέρον ἡ πληροφορία πώς ὁ διαδέ-
της είχε περιουσία καὶ στην Κέρκυρα. "Αν
τὴν εἰδήση αὐτή τὴ δοῦμε σὲ συνάρτηση μὲ
τὴν περιφημη προκήρυξη τῆς Ἐνετικῆς Γε-

ρουσίας (1504), ποὺ καλούσε τους Ἐνετούς
διοικητές τῆς Ἀνατολῆς νὰ λάβουν μέτρα γιὰ
νὰ κατοικηθεῖ ἡ «ἐρημωμένη Ίθάκη, καθὼς
καὶ μὲ τὴν πληροφορία - ποὺ βρίσκουμε στὸ
βιβλίο τοῦ «κοσμιογάφου» τῆς Βενετίας Κο-
ρονέλλη *"Memorie Istoriorgrafische de Regni della Morea, Negroponte e Littorali fin' à Salonicci"*, δημοσιεψέντο ἐκατὸ δικριθῆς χρό-
νου μετά τὴ σύνταξη τῆς διαδήκης - σύμφωνα
μὲ τὴν ὥποια σημαντικό ποσοστό τοῦ τότε
(1685) πληθυσμοῦ τῆς Ίθάκης (σὲ 15.000 τὸν
ἄνεράζει ὁ Κορονέλλης), ἀποτελεῖται ἀπὸ
εγνορεστίτι δεσιλιατῶν τῆς Ζάντη, Σορτζ
καὶ Κεφαλονία, δηλυσδή ἀπὸ οραπτέτες
καὶ ἔξοιστους ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, τὴν Κέρκυ-
ρα καὶ τὴν Κεφαλονιά, βγάζουμε τὸ δχι ἐν-
τελῶς αὐθιάρετο συμπέρασμα, πώς ὁ Θοδω-
ροῦς Προσαλέντης ἡ κάποιος πρόγονός του
μετοίκησε στὴν Ίθάκη ἀπὸ τὴν Κέρκυρα.
Στὴν Κέρκυρα, ἀλλωστε, φαίνεται ἐγκατεστη-
μένος ὁ ἀδερφός του Θοδωρῆ Μπαζίλιος μὲ
τὸν ὥποιο διὸ Θοδωρῆς δὲν είχε μοιράσει ἀ-
κούια τὴν πατρική τους κληρονομιά (ἀκίνητα),
ἐνώ διὰ εἰσοδοῦ τοῦ Γληγόρης είναι ἐγκατε-
στημένος ἡ πάντως ἔχει κτηματική περιουσία
στὴν Ίθάκη.

"Ἡ φράση «καὶ δητας ἥθελε ἔρητη δινός
μου διὸ Φραγκίσκος ἀπὸ τὴ σκλαβία», δποια
ἔρμηνει καὶ ἀν δύσοντε στὴν τελευταία λέξη,
σπηρουνιάζει τὴ φαντασία τοῦ ἀναγγώστη.
Μέσα στὴ φρασσύνα αὐτή μπορεῖ νὰ κρίβε-
ται τρωγαδία διλόκηηη, μπορεῖ διμως καὶ νὰ
μήν υποδηλώνεται ἀλλο τίποτε ἀπὸ μιὰ πεζή,
ὅσο καὶ ἀν ρυφοκίνδυνη, γιὰ τὰ χρόνια κείνα,
ἐμπορική ἐπιχειρηση. Ἄλλα τί ἐννοεῖ διὸ Θο-
δωρῆς Προσαλέντης μὲ τὴ λέξη «σκλαβία»;
"Ἄν ἐννοεῖ σκλαβία, τότε σὲ ποιά μάχη ἢ
νυμιαγία αἰχμαλωτίστηκε ὁ γνιός του, ἢ σὲ
ποιῶν κουρσάρων γέρμα εἴπεσε καὶ πότε; "Ἡ
πειρατεία, βέβαια, μάστιζε τὰ χρόνια κείνα
τὴ Μεσόγειο καὶ δὲν ἀποκλείεται διὸ Φραγκί-
σκος νὰ είλη πιαστεῖ ἀπὸ πειρατές, Μπαζίλιον
ή Ούδσκωνος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος
εἶναι γνωστό, πώς τὸ 1571, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ
νυμαγία τῆς Ναυπάκτου, ὁ Τούρκος στόλιαρ-
χος Ούσκαλής, ποὺ είλη γιττήσει προηγουμέ-
νως τὴ Ζάκυνθο, χωρὶς ἐπιτυχία, ἀποβίβασε
στρατὸ σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Κεφαλονίας,
έκαμε τὰ πάντα γυναιλίδ-καρφιά καὶ ἀπεγώ-
ρησε συναποκομίζοντας 6.000 αἰχμαλώτους.
Κ' ἐπειδή, τὴν τύχη τῆς Κεφαλονίας, τὴ συμ-
μερούζεται συνήθως καὶ ἡ Ίθάκη, εἶναι πολὺ^ν
πιθανό πώς ὁ Ούσκαλής ἐπεδαμάνιευσε τὶς
ΐδιες περιποιήσεις καὶ σ' αὐτή. "Ισως, λοιπόν,
διὸ Φραγκίσκος Προσαλέντης νὰ είχε, μαζὶ μὲ
ἄλλους Θιακούς, ἔξανδροι ποδοσθεῖ ἀπὸ τοὺς
Τούρκους. «Σκλαβία» διμως ἐνδέχεται νὰ ση-
μαίνει Σλοβία, κατὰ τὸ Σκλαβονία - Σλαβο-
νία, δηλαδή Δαιλιατία, ὅπου διὸ Φραγκίσκος
Προσαλέντης μπορεῖ νὰ είχε πάει γιὰ δου-
λειές του.

"Ἄλλα ὁ κύριος σκοτὸς τοῦ σημειώματος
αὐτοῦ εἶναι ἡ υπογράμμιση μερικῶν τοπωνυ-

μίων και τοποθεσιών, πουν ένδιαφέρουν τὴν νεώτερη ίστορία τῆς Ἰθάκης και τὴν συνδέουν μὲ τὸ μακρυνὸν θυλαιό παρελθόν της. Στὰ σχόλια ποὺ ἔποντα και ποὺ δὲν ἔχουν ἀξύωσεις διεξοδικῆς και μεθοδικῆς ἀναλύσεως, ἀκολουθοῦντες, σὲ γενικές γραμμής, τὴν σειρά μὲ τὴν διοικήση τὰ τοπωνύμια, ποὺ μᾶς προσεκύνουν τὴν προσοχή, ἀπαγτῶνται στὸ κείμενο τῆς διαθήκης:

(1) *Negois τὸν Θιακίον.* Ο τόνος στὴν παραλήγοντα. Δυσκολευθμάστε νὰ πιστέψουμε πῶς ἡ Ἰθάκη, μὲ δὲ τὶς «ἐρημώσεις» τῆς (για μᾶς οἱ «ἐρημώσεις» αὐτὸς εἰναι ἀπλές ἀραιώσεις τοῦ πληθυσμοῦ της), ἔχει ποτὲ τὸ ἀρχαῖο τῆς ὄνομα. Τὸ πῶς σὲ φράγκικους χάρτες τῆς ἐποχῆς τῆς διαθήκης, περισσότερο δύμως σὲ παιλιτέρους ἀκόμα, ἀναφέρεται ὡς «Cefalonia Piccola» ή «Val di Compare». Η μὲ διάφορες παραφθορές τῶν ὄνοματῶν αὐτῶν, δὲ σημάνει παρό μόνο πῶς οἱ Δυτικοί, γιὰ ἔνα τούλαχιστο διάστημα, τὴν ἥξεραν ἔτσι. Στὴ γλώσσα τῶν ντόπιων και τῶν κατοίκων τῶν ὅλογυρα νησιών και παραλίων θὰ ἦταν ἀσφαλῶς γνωστὴ μὲ τὸ σημειούν τῆς ὄνομα, που προήθε τὸ πολὺ μιὰ ἀπλὴ μετάθεση τοῦ «ιν και μιὰ ἀλλαγὴ γένοντος—συνηθέστατα γλωσσολογικὰ φαινόμενα και τὰ δυο». Ἀλλὰ και ποὶ ἀκόμα ἀπὸ τὸν Κορονέλλη (1685), που τὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του τὸ ἐπιγράφει «Teacchi», σὲ πολλοὺς φράγκικους χάρτες τοῦ δεύτερου ἔβδομου αἰώνα, πλάι ἀπὸ τὴν «Μικρὴ Κεφαλονία» και τὴν «Κοιλάδα τοῦ Κουμπάρου», ἀναγράφεται συχνότατα και ἡ λαϊκὴ ἐλληνικὴ ὄνομασία τοῦ γησιοῦ.

(2) *Στοῦ Στρατονίκου.* Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴν τοποθεσία, διποὺ τῷρα εἰναι γνησέντο τὸ πλούσιο χωριό τοῦ Σταυροῦ.

(3) *Noiria τῆς Ἄγιας Μεγαλομάρτυρας Μαρίνας.* Στὴν Ἐξωγή. Ή ἔνορία τῆς Ἄγιας Μαρίνας ἔξακολουθεῖ νὰ σήμερα νὰ εἶναι ἡ σημαντικότερη ἔνορια τοῦ παλιοῦ και γραφικότερου αὐτοῦ χωριοῦ τῆς Ἰθάκης.

(4) *Φερίκες.* Αν ὁ Φόρκυς ἔχει καμιαὶ σχέση μὲ τὶς Φρίκες, δὲν εἰμια σὲ θέση νὰ ἔρω. Εἴτε θαλασσινός θεός δύμως ἦταν, εἴτε πειρατής (και τὸ δεύτερο φαίνεται πιὸ πιθανόν), θὰ τοῦ ἀξῖαν μοιλογουμένως συγχυρητήρια, ἀν είχε πραγματικὰ διαλέξει γιὰ δρμη τῆροι αὐτὸ τὸ πρόσχαρο και πρόσφορο λιμανάκι, που χρησιμεύει σήμερα γιὰ ἐπίνειο τῆς Β. Ἰθάκης. Κομμένος μέσα στὴν κώχη που σηγματίζει τὸ Μάρμακας μὲ τὰ φιξούντα τοῦ Νηρίτου, γκαπόδι μέσα στὴ θαλάμη, θὰ κυρώσεις ἀπ' ἔσους ἀριένταν ἀμέριμνα πρός τὸν κάρβο τῆς Κυρᾶς. Κι ἀν καμιαὶ φορά δὲν πήγαιναν βούλικα οἱ δουλειές του και ἀναγκαῖοταν νὰ γυρίσει, κυνηγημένος, στὸν κρυψώνα του, τοῦ ἦταν ἀρκετό, γιὰ νὰ σωθεῖ, νὰ δρασκείσει τὰ δυο-τρίμια χιλιόμετρα τοῦ κάμπου δῶς τὸ λιμανάκι τῆς Πόλης, διποὺ, προνοητικὸς δπως ἀσφαλῶς θά ἦταν, θά είχε κάποιο ἐφεδρικό πλεούμενο νὰ τὸν περιμένει,

και νὰ γίνει ἄφαντος μ' αὐτὸ στὸ στενὸ τῆς Κεφαλονιᾶς. Στὴ διαθήκη οἱ Φρίκες ἀναφέρονται μᾶλλον νὰ τοποθεσία. *Αν ὑπῆρχε χωριό ἐκεῖ τὰ τέλη τοῦ δέκατου ἔβδομου αἰώνα δὲ πρόδεσυ νὰ ἔξαρσιθωσι.

(5) *Στὸ χωιό στὸ Δαγκάδι.* Ἀναφέρεται, βέβαια, στὶν Ἐξωγή και στὸ Δαγκάδι, διποὺ και σήμερα ἀπόμα βρίσκονται τὰ περισσότερα ἀμπέλια τῶν Ἐξωγησάνων.

(6) *Άδιαμφισθῆτα ξιληνικά τοπωνύμια εἰναι τὰ ἔξης: Κάλαμος, Αργαστήρι, Μελάνυθρος, Κούνιαρος, Πόλη, Λουτρό, Λίθος Ιμερός η Νίμερος.* Τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ εἰναι κάπως μυστηριώδες. Τὸ κείμενο λέει: «*ακούμη χοράφι στην νίμερο*». Νὰ ἔχει ὅραγε καμιαὶ σχέση μὲ τὸ *Ουηρός*;

Ίδιατεροὶ δημοτικοὶ διαθήκησις νὰ δώσουμε στὸ τοπωνύμιο *Μελάνυθρος*. Γιὰ τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ πολλές ἔχουν γίνει συζητήσεις. Ο «Δημήτριος ἱερεὺς πρωτοπατᾶς Κλουβάκης (ἢ Κλουδάκης) * νοτάριος», που ἔγραψε «πιστῶς» τὴν διαθήκη, δὲν είχε βέβαια κανένα λόγο ν' ἀναβιώνει διηγημά τοπωνύμια και νὰ προσπαθεῖ μ' αὐτὰ νὰ προσδιορίζει τὴν θέση χωραφιῶν, σ' ἔνα ἔγγραφο καθαρὰ πρακτικῆς χορηγιάς. διποὺ εἰναι μισθιστὸ διαθήκη. Δὲν ὑπάρχει, λοιπόν, ἀμφιβολία πως ἡ φράση «στη Μελάνυθρο» ἔτσι τότε, ἀρριθῶς διποὺ και τώρα, σὲ καθημερινή χρήση στὰ κεύη τοῦ λαοῦ. Και ἀφοῦ ἀποτελοῦνται ζωντανή πραγματικότητα ἔδη και τετραδόσια σχεδόν χρονια, πρέπει ἄρα γὰ παραδεχθοῦμε πως ἀπολείεται / ἐντελῶς ἡ σοφολογικωτάτηστη ἀναβίωση τοῦ διηγημάτου τοπωνύμιου σὲ μεταγενέστερα χρόνια.

*Ανάλογες σκέψεις κάνονται και γιὰ τὸ ἄλλο ἀρχαῖο τοπωνύμιο τῆς Β. Ἰθάκης, τὴν Πόλη.

Μιὰ ἄλλη τοποθεσία, που ἔχει δώσει ἀρρομή σὲ ἀρχετές συζητήσεις και ποὺ τὴν ἀπαντοῦμε κι αὐτὴ στὴ διαθήκη τοῦ Θοδωρῆ Προσαλέντη, εἰναι η τοποθεσία *Ρισάνο* η *Ρισάνος* και ποὺ εἰναι προφανῶς η ἔδια μὲ τὴ σημειούν *Ρουσόνος*. Η γραφὴ *Ρισάνος* (Ρι-διγλαδί και δηλ Ρου-) ἐνισχύει τὴ γνώμη ἔκεινων ποὺ ἐτυμολογοῦν τὴ λέξη ἀπὸ τὸ κεφαλονίτικο ἐθνικὸ *Ρισάνος*, *Ρισάνος*, *Ερισάνος*, κάποιος τῆς Ερίσου η Ερίσου. Εχουμε, ἀλλωστε, και τὴν τοποθεσία *στοῦ Σαμικοῦ* (Σαμικός=δ κάποιος τῆς Σάμης τῆς Κεφαλονιᾶς η δ καταγόμενος ἀπὸ τὴ Σάμη). Κ' ἔτσι, η ἐτυμολογία τοῦ *Ρουσάνος* ἀπὸ τὴν πολὺ *Άγια Ιερουσαλήμ* (Ρουσαλήμ), ποὺ μνημονεύει η Ἀννα Κομνηνή οτὶν *Αλεξιάδα* τῆς, φαίνεται κάπως παραπληγμένη.

Δὲ νομίζω πῶς εἰναι ἀπλὴ σύμπτωση τὸ γεγονός διτι κανένα ἀπὸ τὰ μικροκήματα ποὺ προσδιορίζονται στὴ διαθήκη τοῦ Προσαλέντη, δὲν εἰναι φιτεμένο μὲ ἐλείς. Τὰ χωράφια

*) Η παρένθεση δική μου.

του ἔχουν συκιές, ἀπιδιές καὶ συκαμινίες, κανένα διώρας ἐλιές. Οἱ ἐλιές στάνταν τὰ χρόνια κεῖνα στὴν Ἰθάκην. Ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι υπῆρχε τοποθεσία «στις Ἐλιές» (στο τέλος της Ιεράς), ἐνισχύει τὸν ἴσχυρισμὸν αὐτοῦ. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ πρέπει νὰ ἦταν μιᾶς ἀπὸ τις λίγες (καὶ γωγίς ἀμφιβολίᾳ η πρώτη), ὅπου εἶχε καλλιεργηθεῖ τὸ δέντρο τῆς Ἀληνᾶς. Ἔχουμε, ἄλλωστε, καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προβλεπτή τῆς Κεφαλονιάς, ποὺ τὸ 1571, ἐντεκα μόνις χρόνια προτού ὑπαγορεύει τὴν διαθήκην τοῦ ὁ Θοδωρής Προσαλέντης, ἔγραψε: «Ἡ Ἰθάκη δὲν παράγει ἐλιῶν, οὐδὲ οἴνον, εἰμὴ μικράν ποσότηταν παράγει διώρας βαλάνους» (Λεκτιστά «Ἡ Ἰθάκη», τόμος Α', σελ. 63).

Ἡ φράση τῆς διαθήκης, «ἀκόμη χωράφι στοῦ Σαλεκοῦ μὲ βαλάνου», μὲ εἶχε, διατὰ τὴν πρωτοδιάβασιν, βάλιε σὲ σκέψεις, μοῦ εἶχε προκαλέσει διοισμένες ἀμφιβολίες. **Βαλάνη** ἡθέλε νὰ πεῖ ὁ διαθέτης ἢ ἀλάνω; Στὸ κείμενο η λέξη **βαλάνη** εἶναι εὐνάγνωστη. Δὲν ἀπέκλεια διώρας τὴν πιθανότητα νὰ εἶχε γίνει λάθος τὴν ἀντιγραφή. Ἡ πληροφορία ποὺ μᾶς δίνει ὁ προβλεπτής τῆς Κεφαλονιάς βάζει τὰ πράματα στὴ θέση τους. Τὸ χωράφι τοῦ Προσαλέντη «στοῦ Σαλεκοῦ» θὰ ἦταν ἀστραβῶν φυτεμένο μὲ βαλανιδές.

Σχετικά μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς ἐλιᾶς θὰ ἥθελα νὰ προσθέσω καὶ τοῦτα. Σὲ μιὰ ἀγγλικὴ λιθογραφία τοῦ 1807, τοῦ Κιονιοῦ, ποὺ ἔχει υπόψη μου, οἱ λοφοτλαγίες καὶ οἱ λαγκαδιές τοῦ μαγευτικοῦ χωριοῦ εἶναι ἀραιότατα φυτεμένες μὲ ἐλιές, ἐνῷ σήμερα θὰ φάγταν μονότονα ἀργυροτρυπάσινες, ἀπὸ τις φρουριωμένες φυλλωσίες αὐτῶν τῶν δέντρων, ἀν δὲν ἔσπειόνταν ἔδω κ' ἔκει τὰ κυπαρίσσια, ἀν δὲ συνωθοῦνταν ἀνάμεσά τους οἱ λιόχαρες ἀμνγαδαλιές, ἀν δὲ στάλιζαν στὶς ἀπανεμεῖς τὰ λεμονόδεντρα καὶ ἀν δὲν ἀπλώνονταν στὰ ισιώματα τ' ἀμπέλια. Τὸ ἀνατοτρέπτο σύμφεροςμα εἶναι πώς η ἔντατη καλλιέργεια τῆς ἐλιᾶς στὴν Ἰθάκη εἶναι πρόσφατη, ἀνάγεται τὸ πολὺ - πολὺ στὶς ἀργεῖς τοῦ δέκατου ἔνατον α' ὄντα. Σήμερα, βέβαια, τὸ λάδι, μαζὶ μὲ τὰ ἐμβάσματα ἀπὸ τὸ ἔξωτερικὸ καὶ τὴν ναυτιλία, ἀποτελεῖ ἔναν ἀπὸ τοὺς κυριώτερους πλουτοπαραγωγικοὺς πόρους τοῦ νησιοῦ.

Ἄρκετές λέξεις τοῦ κειμένου τῆς διαθήκης κεριάζονται ἐρμηνευτικὰ σχόλια. Θὰ περιοριστοῦμε στὶς πιὸ περίεργες. **Μεσαρία** ἐννοεῖ, φαίνεται, τὴν οἰκοσκευήν. Γιά νὰ ἔχωρίζει διώρας ὁ διαθέτης ἀπ' αὐτῇ τὸ κρεββάτι, τοῦτο πρέπει νὰ ἦταν πραγματικά ἔξαιρετικό. «Οἱοι ἔρομε τὶ θά πεῖ κατοικεῖλος καὶ κατοικέλαι, ἀλλὰ τὸ οὐδέτερο, «τὰ κατοικεῖλα», καὶ μάλιστα προσδιοριστικό τοῦ «σπίτια» δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καιριὰ σχέση μὲ τοὺς γύρους. Ο φίλος μου, κ. Γιάννης Χ. Παΐζης, μὲ βεβαώνει πώς τὴ λέξη τὴν εἶχε ἀκούσει κάποτε, ἀπὸ μιᾶς γοητίας θεία του ἀπὸ τὴν Ἀνωγή, μὲ τὴ σημιασία του «βιός», «περιουσία». Αὐτὸ τὸ νόημα πρέπει νὰ ἔχει καὶ η φράση «τὰ ἄνωθεν κατοικεῖλα» κλπ. πρὸς τὸ τέλος τῆς διαθήκης. «Βουτσί» είναι τὸ βουτσί, βυτ. ον. Τὸ βατσέλι ἔχει πολλὲς σημασίες. Εδῶ διώρας ἡ σημιαίνει ἔκταση 1.200 περίπον τετραγωνικῶν μέτρων ἡ, πιθάνωτερο αὐτό, μιὰ διοισμένη πρόστητα σπόρου κοι προσδιορίζει ἔτσι τὸ ἐμβαδόν ἐνὸς χωραφιοῦ. Χωράφι, π.χ., τιμῶν βιαστειτῶν σημιαίνει χωράφι τέτοιας ἐκτάσεως ποὺ κρειάζονται τρία βιαστέλαι γέννημα γιὰ νὰ σπαρεῖ. Η λέξη πατρωμένα εἶναι εὐνάγνωστη στὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ ἐντελῶς ἀκιτανόητη. Ισως νὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ παχωμένα, δηλαδή ἔξιμοθιμιένα. «Παύτσους», τέλος, πρέπει νὰ εἶναι ο «νούντσους», νούντσιος, ἐκκλησιαστικός ἀντιτρόπωτος.

Αὗτές καὶ πολλὲς ἀλλες παρατηρήσεις θὰ πιστοῦνται νὰ κάμει κανένας μειετῶντας τὸ κείμενο τῆς διαθήκης τοῦ Θοδωρή Προσαλέντη, ἐνὸς ἀφανοῦς Επτανήσου ποὺ ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Μουράτ Γ' καὶ τοῦ Δόν Ιωαννή τοῦ Ανστριμακοῦ, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀτοφωλιὰ τῆς Ἐξωγῆς - τί συμφωνία, ἀλήθεια, γνωμικῶν καὶ γρωμάτων ἀπλώντεται γύρῳ γύρῳ ἀπὸ ἔκει πάνω! - θὰ παρακολούθησε ἰσως τὴ μεγάλη ναυμαχία μεταξὺ καὶ ήμισελήνου στ' ἀνοιχτὰ τῶν Ἐχινάδων, ποὺ γνωρίσε - ποιός ξέρει! - τὴν τριγωδία τῆς ὁμηρίας τοῦ γνιού του καὶ ποὺ προτοῦ κλείσει τὰ μάτια κάλεσε τὸν πατέρα - Κλουστάρι γιὰ νὰ τακτοποιήσει τὶς ἐγκόσμιες ὑπωθέσεις του.

Λοιδόνο, 4-2-51

